

Ярослав ТАРАС

УКРАЇНСЬКО-ХОРВАТСЬКІ ПАРАЛЕЛИ В СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ САКРАЛЬНІЙ АРХІТЕКТУРІ

З'ясовується, чи архітектура Галицько-Волинської Русі є правонаступницею попередніх державних утворень, чи існують паралелі між архітектурою Галичини і Хорватії, ставляться завдання щодо подальших досліджень сакральних пам'яток Прикарпаття та Хорватії, перегляду історії архітектури і вивчення будівельної термінології.

Ключові слова: сакральна архітектура, Прикарпаття, Хорватія, Галицько-Волинська Русь, етногенез, церква.

© Я. ТАРАС, 2013

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 4 (112), 2013

Важливе значення для з'ясування етноутворень на території Галицької Русі має питання вивчення етногенезу хорватів на Прикарпатті. Питання етногенезу Українського Прикарпаття та території басейну рік Верхнього Посяння і Подністров'я вивчається більше століття¹.

Велику увагу дослідженню історії та етногенезу населення Прикарпаття, Карпат приділяли вчені XIX ст. П. Шафарик [85], І. Вагілевич [91], М. Надеждін [55, с. 13—29], І. Шараневич [90, с. 3—19], І. Дринов [22], І. Чертков [83], І. Філевич [78]. В останній час локалізацією хорватів їх праатьківщиною в Україні займаються українські вчені Л. Войтович [9, с. 49—79], В. Ідзьо [30; 31, с. 163—176], О. Овчинников [56, с. 52—162], В. Баран [74, с. 31—54; 8], С. Конча [37], Б. Тимошук [71; 72], російський вчений О. Майоров [48] та інші. Сьогодні вчені Хорватії на державному рівні активно почали досліджувати питання етногенезу хорватів на Прикарпатті. Вони вважають, що тут їх праатьківщина.

В основному з'ясовуються питання етногенезу Галицької Русі, етногенез карпів-хорватів у Прикарпатському регіоні. Ці дослідження ґрунтуються на аналізі сукупності джерел, включаючи вітчизняні та зарубіжні.

Незважаючи на нові дослідження етногенезу хорватів в області археології і антропології, мовознавства, етногеографічних назв і особистих імен, етнолінгвістики, етніміки і ентопоніміки, ономастики та історичної географії, сьогодні немає єдиної думки з багатьох питань, які стосуються етноутворення і державотворення Галицьких слов'ян та Галицької Русі, виникнення племінного об'єднання хорватів, їх локалізації у Прикарпатті та Закарпатті, понять Велика і Біла Хорватія та інших. Питання етногенезу залишається за своєю науковістю актуальне до сьогоднішнього дня.

Все це обумовлює шукати відповіді про наявні генетичні зв'язки (континуїтет) між хорватами й українським населенням Галичини і Закарпаття. Вирішення цього питання вимагає комплексного міждисциплінарного підходу, бо «теоретичні побудови, основані на джерелах однієї із... дисциплін, нерідко призводять до хибних уявлень про реальні історичні процеси і явища» [7, с. 61].

¹ Літературу про білих хорватів і хорватський етногенез можна почерпнути у монографіях і статтях Л. Войтовича, Я. Відаєвича, Л. Гауптмана, О. Майорова, Б. Застерової, Л. Нідерле, Г. Ловмянського, Г. Лябуди, В. Ідзя, Т. Модельського, Б. Застерової.

Це вимагає залучення до вивчення інших аспектів матеріальної культури, де генетичні зв'язки між хорватами і сучасним українським населенням могли зберегтися.

Немаловажним у розв'язанні питання, чи жили хорвати у Прикарпатських, Карпатських краях, чи ця земля мала назву Хорватія, Біла Хорватія, Велика Хорватія, належить археологічним дослідженням пам'яток сакральної архітектури Галицько-Волинського князівства та середньовічної Хорватії.

Археологічні дослідження останніх років на Прикарпатті виявили залишки велетенських городищ типу Пліснеська, Стільська, Солонська та інших, які засвідчили, що вони були в десятки разів більшими за сучасні міста Київської Русі, і можна припустити, що на цій території до кінця X ст. функціонувало розвинуте диференційоване суспільство, здатне до створення державних організмів [10, с. 112].

Необхідність такого аналізу ґрунтується на тому, що будівництво за своєю природою є найбільш архаїчним ремеслом, яке зберігає сліди минулого впродовж багатьох століть. Такий аналіз також обумовлений тим, що хоч «східнослов'янські хорвати безпосередньо походять від тої частини давнього хорватського етносу, який впродовж віків залишився у межах історичної прабатьківщини» [48, с. 170—180] і мав у Верхньому Подністров'ї та на прилеглий території Пруто-Дністровського межиріччя розгалужену мережу «велетенських городищ», які з початку IX ст. переживали економічне піднесення й протягом X ст., до входження до складу Київської Русі, спромоглися створити «розвинене диференційоване суспільство» [9, с. 38—45], досліджень, які би стосувалися вивчення ролі хорватів у сакральному будівництві майбутньої Галицько-Волинської держави, та з'ясування наявності чи відсутності зв'язку між архітектурними пам'ятниками Галицько-Волинської Русі та пам'ятками цього і пізнішого періоду в Хорватії, не проводились.

Не здійснювалися також дослідження ролі і місця частини християнського населення в сакральній архітектурі, яка знайшла притулок серед хорватів, що жили над Середнім Сяном після погрому уграми Великоморавської держави близько 905 р. [5, с. 73—88].

Така ситуація пояснюється багатьма причинами. І досі триває дискусія між істориками — прибічниками розміщення хорватів у Подністров'ї (Л. Вой-

товичем, О. Майоровим) та противником локалізації їх тут (С. Конча) [37, с. 6—11].

Необхідність вивчення паралелей між архітектурою княжого періоду, зокрема сакральною, Галича та Хорватії необхідно ще й тому, що дослідники Б. Томенчук, В. Баран вважають, що «у середині — другій половині X ст. Крилоське городище (фракійського гальштату) стало одним із центрів «Великої Білої» нехрещеної Хорватії (за Костянтином Багрянородним), а палацові комплекси (князівські, єпископсько-митрополічі тощо) майже не вивчені, особливо періоду XII—XIII ст.» [74, с. 31—33].

Вивчення паралелей між архітектурою Галицької Русі та Хорватією необхідне для перевірки досліджень вчених, які стверджують, що землі Галичини, Володимирії входили до складу Білої Хорватії, що русини Галичини, Закарпаття, Буковини, а також Волині й Поділля є прямими нащадками хорватських племен.

Проведення порівняльного аналізу пам'яток сакральної архітектури княжого періоду Галицько-Волинського князівства, України-Русі з пам'ятками Хорватії, Моравії необхідний з багатьох причин. Цей порівняльний аналіз дає можливість відповісти, чи існував зв'язок між цими державними утвореннями в ранньофеодальний період. Вияснення цього зв'язку дасть змогу встановити, чи проживали хорвати в Прикарпатті і Карпатах, який їх внесок у формуванні матеріальної та духовної культури Галичини і Волині. Це потрібно також для перевірки історичних джерел, які підтверджують, що Прикарпаття довгий час називалося Хорватією. Про це свідчить витяг із караїмської хроніки про прибуття з Криму в Галич близько 1243 або 1246 року караїмів, згідно з якою, «коли татари спустошили Руські і Польські землі, то два королі — татарський Бати-хан і **хорватський Данило**, що мав столицю у Галичі, уклали між собою мир» [40, с. 1110—1112] (підкреслення наше. — Я. Т.).

За Л. Войтовичем, «до приєднання до Київської Русі у басейнах Сяну та Верхнього Дністра напевно були хорватські племенні князівства посян, тербовлян і поборян; на Середньому Дністрі і на Верхньому Пруті — Східнотербовлянське чи Галицьке хорватське князівство» [10, с. 125]. Про це свідчить також дослідження Перемишля, який був хорватським центром і назва якого походить від імені хорватського або моравського князя [38, с. 48—49].

Не вдаючись у полеміку між істориками, яку започаткував М. Грушевський — «чи було між руськими племенами плем'я хорватів» [14, т. 1, с. 493], чи виїшли хорвати з Прикарпаття на Балкани частково, чи повністю, чи вони тут взагалі були, ми проаналізуємо ці питання, порівнявши пам'ятки архітектури як наявні, так і археологічні Прикарпатського регіону з пам'ятками, які знаходяться в межах сучасної Хорватії. Цей аналіз ми проводимо методом історико-типологічних паралелей однотипних архітектурних об'єктів (повторюємось, як наявних, так і археологічних Прикарпатського регіону та Хорватії).

Насамперед розглянемо історію середньовічної сакральної архітектури Прикарпаття. Вона базується на здобутих під час археологічних розкопок артефактах, існуючих пам'ятках архітектури та історичних фактах, які стосуються запровадження християнства та будівництва окремих об'єктів.

За дослідженням М. Чубатого, християнізація майбутньої Галицько-Волинської Русі відбувалося під впливом Великоморавської та Чеської держав [84, с. 232—237], за М. Фіголем християнізація Прикарпаття почалася ще в VI—VII ст. [79, с. 29—30; 80, с. 135, 137], за В. Кметем зародження християнства відбулося на зламі VIII—IX ст., коли Прикарпаття перебувало у складі Великоморавської держави [36, с. 8—9], за І. Скочилисом «на теренах сучасної Західної України» можна «припустити набагато ранішу євангелізацію цих земель, ніж у Середньому Подніпров'ї» [68, с. 16], за В. Ідзем «640 р. можна вважати відправною точкою у вивченні зародження християнства в Прикарпатті та Подністров'ї» [30, с. 254], за Л. Войтовичем карпатські хорвати «почали приймати християнство під впливом Великої Моравії, а також Болгарії» у IX ст. [10, с. 125].

Незважаючи на те, що християнізація Прикарпаття почалася в VI—IX ст., дослідники пов'язують походження архітектурних пам'яток Галицько-Волинської Русі з впливами Великоморавської, Чеської, пізніше — Угорської держав, збудовані пам'ятки архітектури відносять до XII—XIII ст. Фактично, історія сакральної архітектури Прикарпаття VI—XI ст. випадає із загальної історії української архітектури [32]. Вона будується на тяглоті традиції архітектури Галичини від Володимирського хрещення Русі, ґрунтується на киевоцентричній теорії, або на «мистецькій традиції Галицько-Волинських земель» [18, с. 222—227; 20, с. 16—19, 75—78].

Вчені відзначали, що ми в Галичині маємо низку об'ємно-планувальних рішень, які «свідчать про своєрідну, дотепер не відому традицію середньовічного галицького будівництва» [43, с. 297] і не мають пояснення щодо походження.

Своєрідність галицько-волинської архітектурної традиції (школи) пояснювали впливами та її тісним зв'язком з архітектурою Угорщини [63, с. 88—89], візантійськими та західноєвропейськими пам'ятками.

Низка вчених походження галицько-волинських церков пов'язує з Великою Моравією, інші — з Німеччиною, Францією [58, с. 144], або бачить у них впливи романського Заходу [89, с. 18—23; 58, с. 144]. Основним штампом цих пошуків є те, що галицька сакральна архітектура запозичена від угорських типів будівель і споруд. Цей штамп ґрунтується на тому, що пряме запозичення угорських будівель відповідало ідеологічним прагненням галицьких бояр, що орієнтувалися на спосіб життя європейських феодалів [63, с. 44].

Дослідниця мистецтва Галицько-Волинської Русі Р. Михайлова вважає що «угорські впливи у мистецтві Галицько-Волинської Русі полягають в розумінні факту адаптації французьких, німецько-австрійських традицій скульптури у слов'янській православній державі. Саме цей культурно-мистецький потенціал знаходив відбиток і втілення в художній культурі Галичини. Подекуди його вектори йшли і від Угорщини, однак не як угорські впливи, а як загальноєвропейські» [50, с. 23].

З 1102—1526 рр. Хорватія перебувала в унії з Угорщиною, та з приєднанням у 1867 р. Хорватії до Угорщини, яка не тільки мадяризувала хорватів, а й проводила угороцентричну політику, сакральна архітектура на підлеглих їй територіях з'явилася під впливом мистецтва й архітектури цієї держави. На нашу думку, цей штамп також ґрунтується на тому, під чією владою перебували землі верхнього та середнього Подністров'я — Моравії, Угорщини, Польщі.

Сьогодні перед нами стоїть завдання прояснити, які загальноєвропейські впливи і звідки вони прийшли в сакральну архітектуру Галицько-Волинської Русі.

Український дослідник М. Макаренко вважав, що «Галицьке князівство цілком пройнялося західною культурою, і матеріальною, і духовною, і нічим не поступалося, коли не стояло вище перед культурою Заходу» [49, с. 88—92]. До цього необхідно додати,

що «іноді матеріальна культура Галицького князівства захоплювала угорський народ» [49, с. 91].

На основі археологічних досліджень та аналізу попередніх досліджень будівельної техніки Галицької Русі вчені дійшли висновку про неспроможність впливу Польщі, Угорщини, Вірменії, Володимиро-Суздальського та Чернігівського князівств на місцеву архітектуру [64, с. 361—461], бо галицькі білокам'яні храми з'явилися на початку XII ст. одночасно з храмами Моравії, Польщі, Угорщини, та Чехії [61, с. 67].

За дослідженнями Ю. Лукомського та В. Петрика є підстави розглядати «білокам'яне будівництво в Галичині в контексті вивчення архітектурних зв'язків країн Центральної Європи на зламі XI—XII століть» [45, с. 22]. Незважаючи на те, що намітились нові напрямки дослідження архітектури Галицько-Волинського князівства, вивчення паралелей і зв'язку з архітектурою Хорватії не відбулося через те, що в Україні мало відомо про археологічні та архітектурні пам'ятки VI—XIII ст. Хорватії. В радянський час неможливо було порушувати цю тему, бо вся історія архітектури базувалася на киевоцентричній теорії.

Відкриття українськими археологами у Прикарпатті за останні двадцять років великої низки пам'яток сакральної архітектури вимагає вивчення їх зв'язку з хорватською архітектурою. Пошук паралелей між сакральною архітектурою Хорватії, Моравії та України-Русі необхідний тому, що майже одночасно було проголошено офіційно християнство в Далмації в VII ст., Паннонії приблизно в IX ст., в Прикарпатті VII—IX століттях. У Польщі та Угорщині офіційне християнство проголошено в X—XI ст., тому впливу сакральної архітектури цих країн на України-Русі не могло бути, бо не було взірців цих пам'яток у наших безпосередніх сусідів.

Насамперед розглянемо час формування хорватської державності та її архітектури в середньовіччя. Предки сучасних хорватів «у VI ст. оселилися на теренах між Альпами й Адриатичним морем двома хвилями міграції: перша хвиля була близько 550-го року з моравських земель, друга — з південного сходу. У VII—XI ст. утворилася ранньофеодальна держава словенців Хорутанія (Карантанія)». Однак у 20-х рр. IX ст. Хорутанія опинилася у складі імперії Карла Великого. [15, с. 669].

Перший етап формування архітектури Хорватії припадає на VII—XI ст. В цей період формується

національна держава та будуються сакральні споруди. Це були прості варіанти мурованих храмів — однефні з півкруглою або прямокутною в плані апсидою (церква на Уздолі біля Книна, 895 р.), або з баштою над західним входом та зовнішніми контрфорсами (церква Спаса у витоків ріки Цепина, X ст.). Будувалися також церкви однокупольні, купол яких опирався на стіни нави та підпружні арки (церква св. Петра в Пріко біля Оміша, збудована до 1074 р.), однефні, двохнефні, трьохнефні церкви (церква св. Варвари в Трогірі, біля 800 р., з дерев'яним верхом середнього нефа), зводами над боковими нефами та прямокутною апсидою [13, с. 568]. Споруджували хрещаті церкви з куполом на світловому барабані над перехрестям (церква Хреста в Нині, XI ст. і св. Миколи біля Нина, XI ст.), а також ротонди з куполом і нішами з півкуполами (баптистерій та церква Донате в Задарі, 805 р.) [13, с. 568—569].

Важливими для нас є відкриття хорватськими археологами ранньої християнської церкви в північній частині Хорватії в Лоборі. Це відкриття є «віхою у вивченні раннього християнського періоду в цій галузі, про який ми тепер знаємо так мало». Важливою є ранньохристиянська церква IX ст., яка збудована місіонерами, та храм-ротонда V—VI ст. в Лоборі.

Сьогодні ми в наших дослідженнях можемо опиратися на невелику кількість об'єктів, тому що архітектура середньовічної Хорватії з різних причин в Україні є мало відомою. Про неї ми маємо скупі дані в загальній історії архітектури [13, с. 568—572], в інтернеті та в туристичних довідниках [87]. Хорватські вчені також свідчать, що раннє християнство в північній Хорватії, як і сакральні споруди, є не дослідженими.

Хорвати не так часто згадуються в давньоруських письменах, залишаючись поза увагою літописців, оскільки «поляни, тиверці, хорвати, волиняни були гілками, дуже подібними між собою» [39, с. 134—135], а образи «своїх» не деталізувалися [73, с. 43]. Це пояснюється також етноцентричним зображенням полян та ігноруванням етносів, які були підкорені і перебували в колоніальній залежності впродовж багатьох століть.

Архітектура Галичини цього періоду представлена як існуючими, так археологічно відкритими протягом століть церквами княжого Галича; збереженою і перебудованою церквою Пантелеймона [53, с. 65—70; 51, с. 86—90] та дослідженими рештками десяти церков: Спаса на горі Карпиця [29,

с. 102—109, 169—173], «Полігон», або ротонда-квадрифолій, в урочищі Карпів гай [26, с. 273], під Дібровою, або Кирилівська [92, с. 166], на Цвинтариськах [24, с. 85], на Церквиськах, або Благовіщення [58, с. 29—30, 78], пророка Іллі в урочищі Прокалів сад [35, с. 71—74], в урочищі Воскресенське [67, с. 187; 82, с. 72], Борисоглібська у селі Побережжі [58, с. 59—60; 34, с. 58], церква Богородиці в Крилосі [3, с. 133—150; 17, с. 292—303], дерев'яна церква св. Івана Хрестителя [47, с. 559—593], білокам'яний храм на передмісті давнього Галича [42, с. 594—607].

Розглянемо особливості сакральної архітектури Галицько-Волинського князівства в контексті храмовобудівництва в Україні-Русі та Хорватії.

Наявність в архітектурі Галичини сакральних споруд — ротонд, квадрифолій і скульптурного декору, які відсутні на інших територіях України-Русі, свідчить, що місцева будівельна школа формувалася в умовах першополітичного утворення західних та частково південних слов'ян, зокрема хорватів, які опинилися у складі імперії Карла Великого, а потім — Великої Моравії — феодальної держави західних слов'ян IX — початку X ст. Формування галицької школи народно-храмового будівництва пояснюється історичною спадщиною, знаходженням «град Червенських», які були племенними центрами в період виникнення Великоморавської держави [60]. Важливе значення у формуванні архітектури мала галицька боярська верхівка, яка зберегла впродовж багатьох століть спадкову пам'ять про родову приналежність до великоморавських, хорватських родів.

За дослідженням Р. Михайлової, «продовжувачами старовинних родів, галицьким боярам не було потреби комусь наслідувати...», бо «вони вели родовід від племенних вождів, вірогідно, відомих у той час європейських родів, і тримала владу в Галичині до появи представників київських князівських родів...». Місцева феодальна верхівка «походила від давніх змішаних родів хорватських, моравських, малопольських, угорських, румунських коренів, що утримували навколо себе місцеві громади ще за часів виникнення першого державного формування слов'ян — Великоморавської держави, у зону безпосереднього спілкування з якою були здавна втягнуті галицькі (з центром на Перемишльщині) та волинські (луцько-берестейська територія) землі» [50, с. 21].

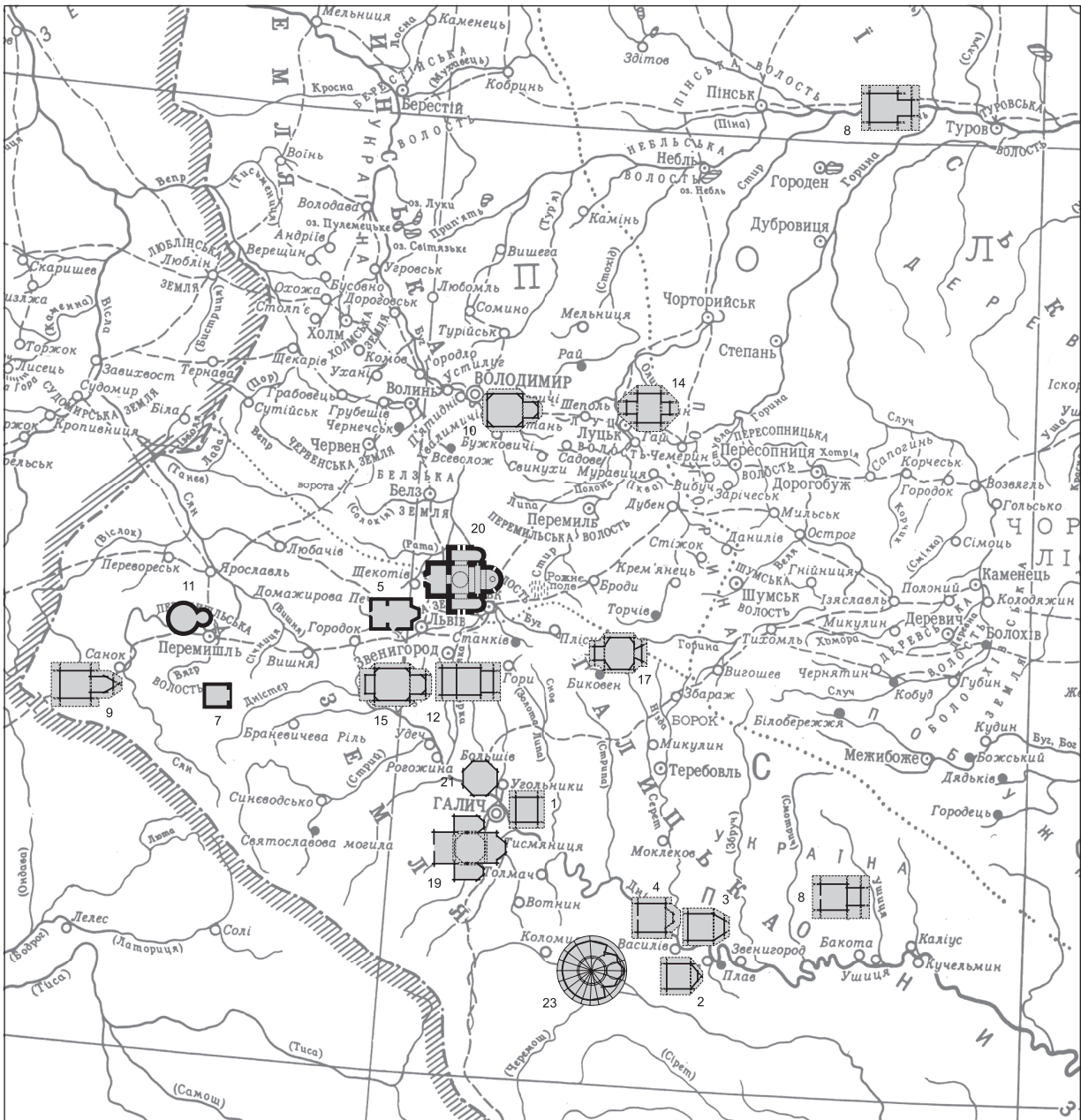
Пояснення своєрідності галицької сакральної архітектури необхідно шукати в етнокультурній ситуації на слов'янських землях сучасної України ще до часу утворення Київської Русі.

Самобутність архітектури Галицько-Волинського князівства ґрунтувалася на тому, що «слов'янські співплемінності полян, волинян, хорватів, уличів, тиверців, древлян, сіверян (можливо також бужан і дулібів), які проживали на теренах України на час творення Київської Русі, виступали окремими етносами» [6, с. 129]. Це твердження ґрунтується на даних етнологічної науки, що «співплеменності в добу фінальної первісності й становлення державної цивілізації виступають окремими етносами» [6, с. 129], це підтверджується словами літописця «обычая своя», «предання кождо своя норов» [62, стлб. 10], а також тим, що на Прикарпатті та в Карпатах ми маємо найбільше етнографічних груп з місцевими традиціями духовної, матеріальної та суспільно-побутової культури.

«Земельна етнічна спільнота галичан утворилася на базі давньослов'янської співплемінності хорватів, а також тиверців і, можливо, частини дулібів, які відступили на територію Галицької землі з півдня під тиском кочівників» [65, с. 128]. Про окремішність і органічну цілісність Галицької землі свідчить той факт, що «досить було незначних зусиль князів-ізгоїв Ростиславовичів, щоб хорватські землі відірвалися від волинських» [65, с. 128]. Галицькій окремішності сприяло те, що з часу утворення Галицького князівства правила одна династія [14, т. 2, с. 478—479].

Особливе місце в дослідженні паралелей в архітектурі займають церкви ротондального типу, які свідчать про ці зв'язки. На необхідність їх дослідження вказував В. Січинський: «Безсумнівно, що цей тип будов має зв'язок з романською добою, походить з т. зв. ротонд відомих на Сході і Заході (зокрема на Дунаю і західних слов'ян)» [66, с. 48]. Їх появу вчені пов'язують з діяльністю угорських і моравських майстрів, запрошених місцевою владою [27, с. 45].

Виявлені три храми-ротонди на терені літописного Перемишля: на Замковій горі, в межах давнього городища (середина X ст. — середина XI ст.); Святомиколаївська (початок XI ст. — кінець XIII ст.), у підземеллях сучасної латинської катедри в Перемишлі та ймовірна третя ротонда — під Замковою горою, за дослідженнями Ю. Диби, — пов'язують з близькими сакральними спорудами Моравії, Чехії,

Церкви XI–XIII ст. Галичини та Волині. 1. Монастирська церква, поч. XIII ст. За Б.Томенчуком. Пітрич, Івано-Франківської обл. 2. Церква, XII–XIII ст. За Б.Томенчуком. Мартинівка (Вікно), Чернівецької обл. 3. Церква на дитинці, XII ст. За Б.Томенчуком. Василів, Чернівецької обл. 4. Церква на замчищі Хом, XII–XIII ст. За Тимощуком. Василів, Чернівецької обл. 5. Церква Івана Хрестителя XII–XIII ст. Львів. 6. Церква XII–XIII ст. За В.Захар'євим та І.Могитичем. Сокілець, Хмельницької обл. 7. Церква, поч. XIII ст. Лаврів, Львівської обл. 8. Церква-усипальниця, XI–XII ст. За Я.Пастернаком та Р.Якимовичем. Давидгородок, Волинської обл. 9. Церква XII ст. За Ю.Гінальським. Терепча біля Сяноку, Польща. 10. Церква св.Онуфрія, XII ст. За Г.Песковою та І.Могитичем. Володимир Волинський, Волинської обл. 11. Миколаївська ротонда, XII ст. Перемишль, Польща. 12. Церква П'ятиницька, XII ст. Звенигород, Львівської обл. 13. Ілнська церква, XI ст. Чернігів. 14. Церква св. Івана Хрестителя на Ринку, XIII ст. За С.Терським. Луцьк, Волинської обл. 15. Церква на дитинці, XII–XIII ст. За І.Свешніковим та І.Могитичем. Звенигород, Львівської обл. 16. Миколаївська ротонда, XII ст. Перемишль, Польща. 17. Церква, XII–XIII ст. За Б.Томенчуком. Биковен на Дністрі, Івано-Франківської обл. 18. Церква, XIII ст. (?) Чернихівці. 19. Іванівська церква на урочищі Царинка, др. пол. XII ст. Галич. 20. Церква св.Миколи, XIII ст. Львів. 21. Воскресенська ротонда, XIII ст. Галич, Івано-Франківської обл. 22. Церква св.Трійці, XIII – поч. XIV ст. За Ю.Дибою. Нижанковичі, Львівської обл. 23. Ротонда, XII ст. За Б.Томенчуком та І.Могитичем. Олешків, Івано-Франківської обл. 24. Ротонда Шлезвік VIII–IX ст. За Й.Стржиговським. Німеччина

а їх типологічна близькість — з далматинськими триконховими храмами св. Миколи в Ніні та св. Кршевана на о. Крк, датованих кінцем I тисячоліття. Зв'язок з далматинською будівельною традицією пояснюється через угорське посередництво [21, с. 103]. Ґрунтує дослідник цей висновок на тому, що палацовий комплекс у Перемишлі споруджено між 1056 та 1064 рр. як осідок князя-вигнанця Ростислава Володимировича, одруженого за дочкою Бели I Ланкою, та його родинними зв'язками з угорськими Арпадовичами. Ці міркування є дискусійними, «оскільки ґрунтуються на сумнівного походження «звітках» російського вченого Василя Татищева» [68, с. 16].

Не варто стверджувати, що церкви Галицько-Волинського князівства постали під впливом, зокрема, Угорщини, Великої Моравії. «Варто говорити не стільки про саму Угорщину, скільки про переосмислення західноєвропейської художньої стилістики, одночасно і в Угорщині, і в Галичині, із XIII ст. на Волині» [51, с. 22] та про європейськість галицьких храмів.

Ми погоджуємося з І. Скочилясом, що «матеріали археологічних досліджень, поодинокі збережені писемні пам'ятки, а також історична традиція, що опиралася переважно не на автентичності джерела, а на їхні пізніші копії (в т. ч. фальсифікати), не дають підстав стверджувати про вирішальний вплив Кирило-Методіївського або латинського християнства на релігійну ситуацію в Прикарпатті. Так само малозначущим потрібно визнати контроль Великоморавської та Давньочеської держав у IX—X ст. над слов'янським (чи праслов'янським) населенням регіону» [68, с. 22].

Архітектуру Галицько-Волинської Русі необхідно розглядати в контексті зв'язку із загальноєвропейською архітектурою, і зокрема з хорватською.

Особливий інтерес також представляє храм-ротонда в Олешкові Снятинського району. Архітектурно-конструктивний аналіз мурованих храмів-ротонд з колонами для бані всередині, проведений нами на прикладі церков у Задрі, Хорватія XI ст.; св. Михайла в Шлезвігу, X ст., показав, що вони є близькими до храму-ротонди в Олешкові [69, с. 77—80].

Про зв'язок храму-ротонди в с. Олешків Снятинського р-ну з ротондами в Задрі та Шлезвігу свідчить той факт, що храми-ротонди в ранній період становлення християнства були вибрані як місійні храми Римської церкви.

Відповідники мурованим ротондам-церквам княжої доби в Україні вчені бачать в архітектурі Сербії а також в архітектурі імперії Каролінгів на Балканах (ротонди св. Михайла у Шлезвігу [19, с. 524—558]) та пов'язують з традиціями каролінгської архітектури [2, с. 6], з аахенською палацовою церквою Карла Великого [19, с. 558]. «Найближчим відповідником київській ротонді на городищі старокиївської гори є ротонда св. Петра IX—X ст. у Старому Расі коло Нового Пазара в сербській області Рашка» [88, с. 61—62].

Інший чинник, який свідчить про цей зв'язок, є те, що муровані взірці ротонд, незважаючи на конструктивні труднощі, вдалося реалізувати в дереві. Крім того, з переходом церкви під юрисдикцію Києва (Візантії) ротонди-храми перестають будувати, вбачаючи в них загрозу як з боку язичництва, так і з боку Римської церкви. Маргіналізовані були не тільки архітектурні взірці церков, пов'язані з хорватським перебуванням на Прикарпатті. Під політичним пресом поступово стиралася пам'ять про хорватів у Прикарпатті, їх пам'ятки матеріальної та духовної культури та пам'ять про їх походження.

Появу базилікальних та ротондальних типів церков можна пояснити тим, що християнізація Прикарпаття відбулася, коли не було розколу між Римом і Візантією, коли в Європі панував міжнаціональний стиль, був «панєвропейський момент в історії культури, існував романський стиль та інтернаціональна готика, що мали широку географію, а також відгос в Україні» [4, с. 126—127].

Про існування цього моменту також свідчить спорудження Успенського собору в Галичі, який на стадії закладення фундаменту мав первісний базилікальний план, який було замінено планом хрестобанної шестистовпної церкви з бічними галереями [41, с. 369; 44, с. 283—284, 288].

Ю. Лукомський пояснює зміну плану Успенського собору зміною замовників у 1153 р., коли після смерті Володимирка галицьким князем став його син Ярослав; І. Скочиляс тим, що «для підкреслення єпархіального статусу міста та ієрархічної гідності православного пастиря потрібен собор іншого архітектурного типу» [68, с. 16].

На нашу думку маргіналізація архітектурного образу церкви була пов'язана з розколом між Римом і Візантією, які в образі архітектури бачили певний маркер, яким позначали території підпорядкування. Змі-

ну архітектури на Прикарпатті після його приєднання до Київської Русі необхідно пояснювати тим, що «руська ерархія прагнула до евангелізації краю за «своїм», тобто слов'янсько-візантійським обрядом, що передбачало, серед іншого, розбудову власних територіальних структур... та максимальне усунення зовнішніх чинників (насамперед релігійних)» та архітектурних, «які такій консолідації перешкоджали» [68, с. 24]. Зміна підпорядкування християнської церкви в умовах, коли було закладено фундамент західної сакральної архітектури на взірці храмів Східної Церкви, призвело до формування місцевої традиції в сакральному будівництві. Це підтверджується дослідженнями Я. Дашкевича, за якими приєднанням Прикарпатського регіону до Київської держави Червенських гродів та офіційною християнізацією Русі «князь Володимир Святославич поширив свою державу на вже християнізовану країну» [16, с. 137—140] та І. Скочилися, що «великоморавські та давньочеські впливи (навіть якщо вони й мали місце в попередній період) були маргіналізовані після того, як Володимир Святославич близько 981 р. приєднав до своїх володінь Червенські гроди» [68, с. 18].

Про ранню християнізацію Прикарпаття та існування міжнародного стилю в сакральній архітектурі також свідчить костел Івана Хрестителя у Львові.

Не є переконливим твердження О. Іоаннісяна, що «поява в галицькому зодчестві неканонічних типів храмів пояснюється цілим рядом причин: відносною терпимістю руської церкви до католицької в ХХ ст.; тим, що ці храми, скоріше всього, є монастирськими церквами... в них було не обов'язково повторювати київський взірць, а також родинними зв'язками князя Ярослава Осмомисла — сина Володимира Володаровича і угорської принцеси» [25, с. 174]. Таке пояснення ігнорує хорватський елемент в історії Прикарпаття і будується на тому, що православна сакральна архітектура прийшла з Києва, а всі «неканонічні типи храмів» споруджувалися за взірцем католицького храму і походять від угорської або польської романської архітектури.

Особливий інтерес для вивчення взаємозв'язку між архітектурою Галицької Русі та Хорватією має замкова церква св. Миколая у Львові (XIII ст.). За дослідженнями М. Голубця план церкви «запозичений з Балкану (Істрія, Далмація)» [33, с. 492—493], за дослідженнями В. Січинського цей план відноситься

до «найстарших церков раннього Середньовіччя Західного Балкану — в Істрії і Далмації VI—VIII ст., що належить до південно-західної відміни візантійського будівництва». Це центрична будівля у вигляді «грецького» хреста має три нави, які зі сходу закінчуються трьома апсидами. Первісно центральна частина «мала чотири струнки і високі луки, злегка гостролучної чи кілевої форми, які відділяли середню частину будови від чотирьох бічних крил. На цих лунках спочивала велика баня еліпсоїдної форми, а подібна баня була над вівтарною апсидою. Матеріал у первісних частинах будови — тесаний, правильно оброблений камінь, що вказувало би на романські впливи, але й спосіб планування будови, техніка і деталі свідчать про візантійську школу» [66, с. 60].

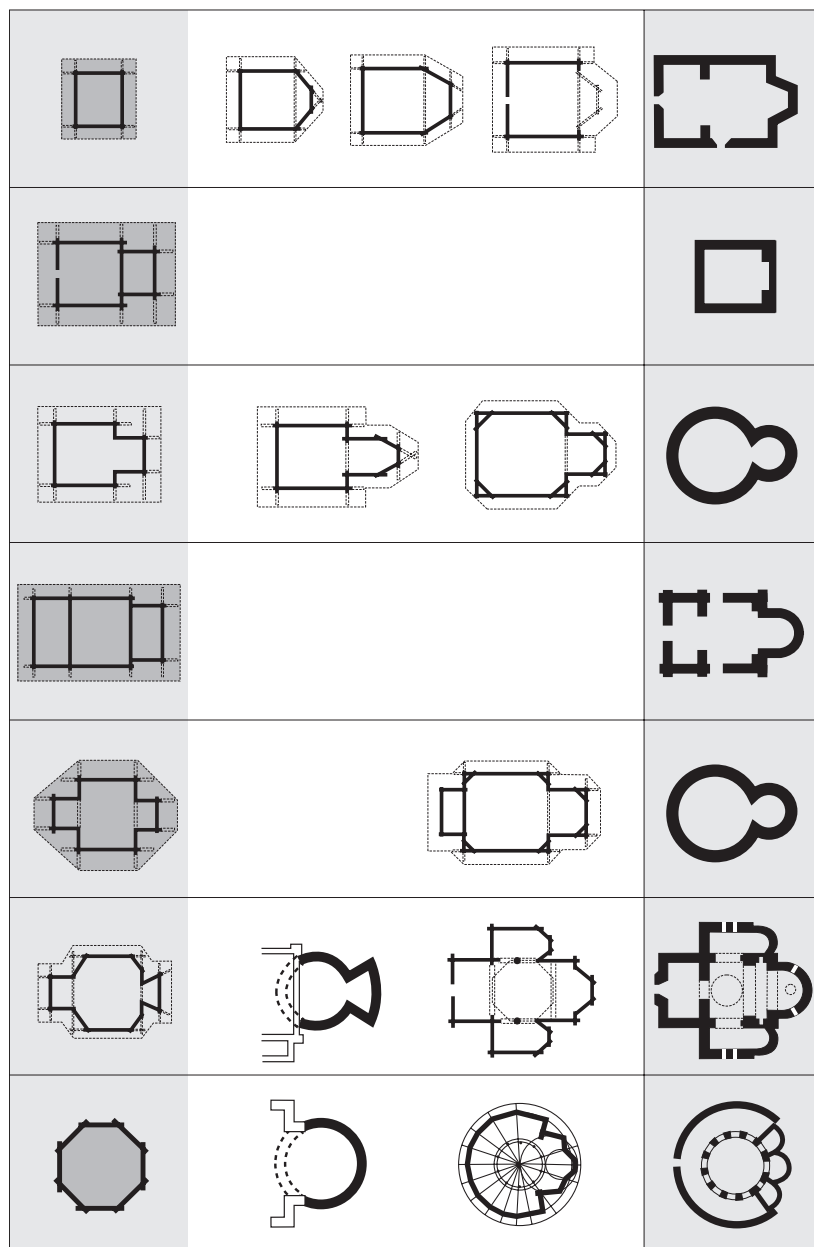
В Хорватії ми маємо подібне планове вирішення церкви Хреста в Нині (XI в.). «Це також центрична будівля у вигляді «грецького» хреста, має три нави, які зі сходу закінчуються трьома апсидами, збудована з тесаного каменю» [54, с. 568—569].

Відсутність в Україні подібного планового рішення та наявність аналога в Хорватії вимагає подальшого детального їх аналізу та порівняння.

Для вивчення паралелей в українсько-хорватській архітектурі інтерес також представляє ц. Різдва Пресвятої Богородиці (XII—XIII ст.) в Рогатині, яка є самобутнім твором галицької архітектурної школи. Це тридільний одноапсидний двоверхий тринавний храм, план якого також не має аналогів в Україні [81, с. 89]. Його датування є спірним. Одні вчені відносять до XII ст., інші до XIV ст.

Цікавим в архітектурно-конструктивному вирішенні даної церкви є склепіння нави. Два стовпи, які в плані є восьмигранні, несуть сім стрільчастих склепінь, є опорою для двох великих квадратних і чотирьох прямокутних склепінь. У закладенні середньовічних базилік не знайдеться подібного вирішення, як правило, ці два стилі уникали квадратного планового рішення, а якщо колись опиралися на систему центрального закладення, то об'єми будівлі в цьому разі групувалися довкола якогось головного елемента, наприклад, вежі, купола. У нашому випадку такого рішення немає. Закладення Рогатинської церкви не належить ні до візантійського, ні до середньовічного типу закладень.

За Володимиром Січинським, церква Різдва Пресвятої Богородиці «нагадує відомий тип західноєвропейських будов т. зв. гальових церков (Hallenkirche),

Церкви XI–XIII ст. Галичини та Волині. 1. Монастирська церква, поч. XIII ст. За Б.Томенчуком. Пітрич, Івано-Франківської обл. 2. Церква, XII–XIII ст. За Б.Томенчуком. Мартинівка (Вікно), Чернівецької обл. 3. Церква на ди-

поширених у Франції, Вестфалії і Середній Європі. Поперечний перекрій будови дає велику подібність до *S. Zaccaria* у Венеції — будови переходового стилю від готики до ренесансу 1475 р.» [66, с. 63].

Бачення В. Січинським у Рогатинській ц. Різдва Пресвятої Богородиці слідів церкви *S. Zaccaria* у Венеції вказує на те, що протовзірці цього об'ємно-планувального рішення необхідно також шукати в Хорватії, оскільки приморська Хорватія (Далматія) була під контролем Венеції, і тільки вона могла мати

тинці, XII ст. За Б.Томенчуком. Василів, Чернівецької обл. 4. Церква на замчиці Хом, XII–XIII ст. За Тимощуком. Василів, Чернівецької обл. 5. Церква Івана Хрестителя XII–XIII ст. Львів. 6. Церква XII–XIII ст. За В. Захар'євим та І.Могитичем. Сокілець, Хмельницької обл. 7. Церква, поч. XIII ст. Лаврів, Львівської обл. 8. Церква-усипальниця, XI–XII ст. За Я.Пастернаком та Р.Якимовичем. Давидгородок, Волинської обл. 9. Церква XII ст. За Ю.Гіннальським. Терепча біля Сяноку, Польща. 10. Церква св.Онуфрія, XII ст. За Г.Песковою та І.Могитичем. Володимир Волинський, Волинської обл. 11. Миколаївська ротонда, XII ст. Перемишль, Польща. 12. Церква П'ятницька, XII ст. Звенигород, Львівської обл. 13. Ілїнська церква, XI ст. Чернігів. 14. Церква св. Івана Хрестителя на Ринку, XIII ст. За С. Терським. Луцьк, Волинської обл. 15. Церква на дитинці, XII–XIII ст. За І. Свешніковим та І.Могитичем. Звенигород, Львівської обл. 16. Миколаївська ртонда, XII ст. Перемишль, Польща. 17. Церква, XII–XIII ст. За Б.Томенчуком. Биковен на Дністрі, Івано-Франківської обл. 18. Церква, XIII(?) ст. Чернихівці. 19. Іванівська церква на урочищі Царинка, др. пол. XII ст. Галич. 20. Церква св.Миколи, XIII ст. Львів. 21. Воскресенська ротонда, XI–XII ст. Галич, Івано-Франківської обл. 22. Церква св.Трійці, XIII – поч. XIV ст. За Ю.Дибою. Нижанковичі, Львівської обл. 23. Ротонда, XII ст. За Б.Томенчуком та І. Могитичем. Олешків, Івано-Франківської обл. 24. Ротонда Шлезвік VIII–IX ст. За Й.Стржиговським. Німеччина

зв'язок з Прикарпаттям в період середньовіччя. Знаходження прототипів цього об'ємно-планувального рішення дасть можливість уточнити дату будівництва цієї церкви, яка одними вченими визначена XII ст., іншими — кінцем XIV ст., та уточнити дату заснування Рогатина.

Відповідь на запитання, пов'язані з походженням планового рішення «квадрат» у Рогатинській церкві Різдва Пресвятої Богородиці, ми можемо одержати, досліджуючи церкву з «положенням ква-

драт» у Лоборі в Хорватії, яку випадково археологи знайшли у 1875 р.

Необхідно також знайти прототипи для Воскресенської церкви XII—XIII століть у Крилосі, архітектура якої «свідчить про своєрідну, дотепер не відому традицію середньовічного галицького будівництва» [43, с. 275—298].

Гіпотетична графічна реконструкція Воскресенської церкви, виконана на основі українських дерев'яних церков XV—XVI ст. [43, с. 295—297], не може бути достовірною. На нашу думку, шукати джерело походження не відомої традиції середньовічного галицького будівництва необхідно в середньовічній архітектурі Хорватії, Сербії, яка, фактично, не відома в Україні.

Важливими для дослідження є відомі ротонди IX ст. у Горянах біля Ужгорода, Михайлівцях (Словаччина), Красній над Горнадом біля Кошиць, які свідчать, що християнство у карпатських хорватів існувало ще у VII—VIII ст.

Необхідно зауважити, що особливе місце у вивченні генези сакральної архітектури на території Прикарпаття та Карпат займають дерев'яні церкви. Про їх значення в культурі слов'ян висловився Ф. Шміт: «Карпатські гуцули, бойки і лемки і в лінгвістичному, і в побутовому, і в художньому відношенні — найархаїчніші із всіх слов'янських племен. Тому в них і повинні були зберегтися давні архітектурні стилістичні традиції із локальним, і з цим покликанням слідє приступати до вивчення цих дійсно дуже своєрідних пам'яток» [86, с. 15—16].

На підставі археологічних пам'яток можна стверджувати про існування наступних типів дерев'яних церков:

- однозрубна каплиця-усипальниця в с. Пітрич на Дністрі, початок XIII ст. [76, с. 52];
- однозрубна, що складається з квадратної нави, яка закінчується трапецієвидною апсидою (вівтар): церква в урочищі Мартинівка (с. Вікно) Заставнівського р-ну Чернівецької обл., XII—XIII ст. [72, с. 140—141]; дерев'яна замкова церква на городищі-дитинці в літописному Василеві на Дністрі Заставнівського р-ну Чернівецької обл., XII ст. [77, с. 94; 75, с. 287]; церква в літописному Василеві на замчищі Хом, XII—XIII ст. [71, с. 11—12];
- двозрубна дводільна, що складається з квадратної нави, до якої була прирубана вужча прямокутна або п'ятикутна апсида (вівтар): Сокилецька давньо-

руська церква (XII—XIII ст.) [23, с. 103—104]; церква в Давидгороді на Волині, XI—XII ст. [57]; церква в с. Терепча біля Сянока, Польща, друга половина XII ст.; церква на посаді княжого Галича (урочище Церквиська), XII ст. [46, с. 65];

- двозрубна тридільна, зі спільним п'ятистінним зрубом нави з бабинцем та меншого прямокутного вівтаря: церква Параскеви П'ятниці літописного Звенигорода [28, с. 494—507; 52, с. 20—21];

- тризрубна з квадратною навою, прямокутним вівтарем та бабинцем: церква Івана Хрестителя на Ринку Луцька, XIII ст. [70, с. 105—106]; церква св. Онуфрія в Теробовлі [59, с. 27—28].

Усі ці дерев'яні церкви необхідно проаналізувати з огляду на наявність аналогів у Хорватії. Це вимагає співпраці з хорватськими вченими, які вивчають сакральну архітектуру.

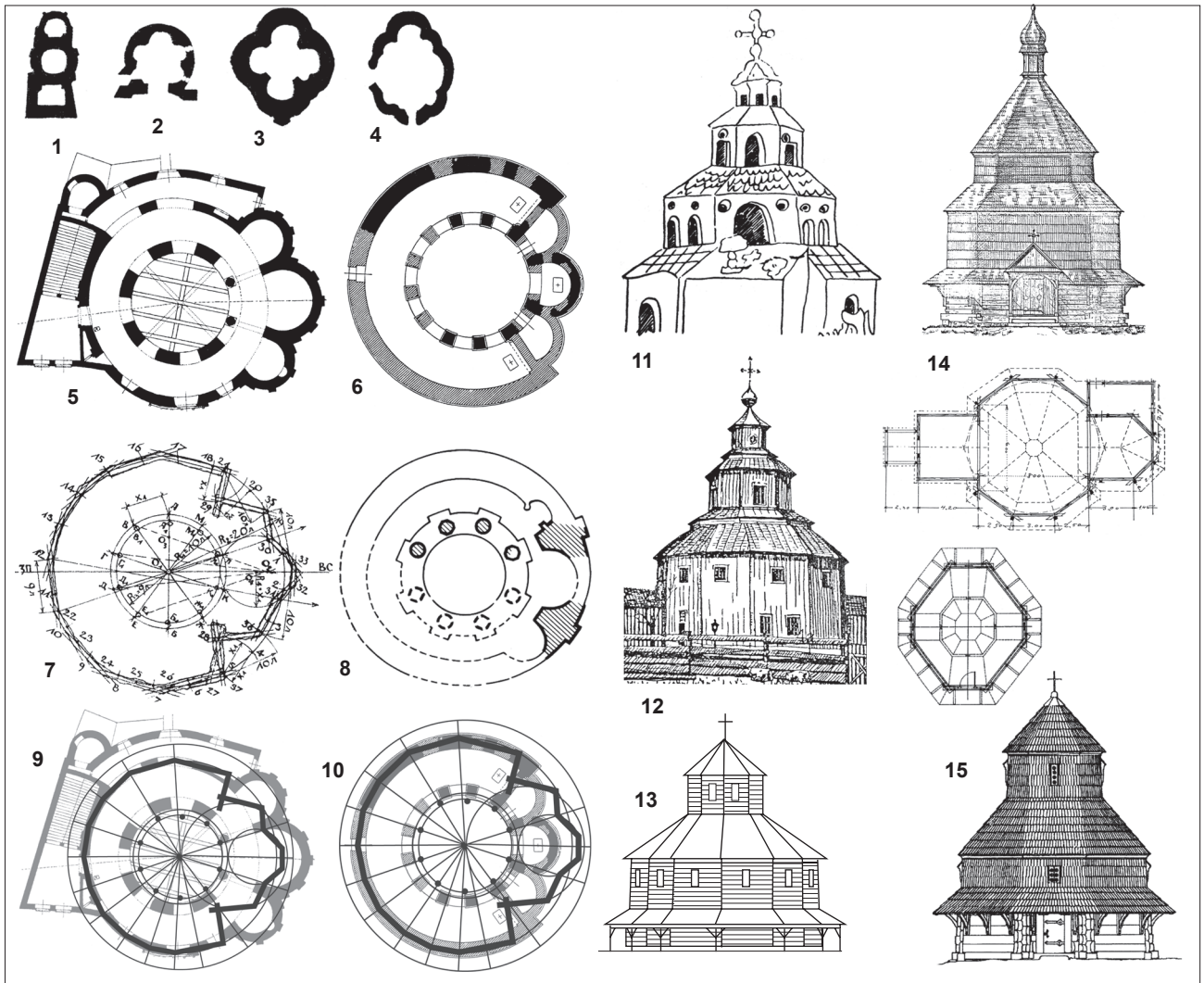
Враховуючи, що «у XI ст. на більшості території карпатських хорватів склалася Галицька земля, єдність якої була зумовлена спільним етнічним походженням хорватів-русинів» [11, с. 48], для вивчення архітектурно-типологічних паралелей необхідно залучити всі археологічні та архітектурні пам'ятки, які були на колишніх землях карпатських хорватів, що ввійшли до складу Київської Русі і на основі яких виникли Перемишльське, Звенигородське, Теробовельське князівства.

З цих позицій вимагають дослідження окремі центри хорватів на Прикарпатті.

Виходячи з того, що Перемишль був хорватським центром [38, с. 48—49], необхідно в подальшому порівняти його археологічні та архітектурні пам'ятки з археологічним матеріалом Паннонії і Далмації. Вимагає також порівняння археологічний матеріал з гігантських городищ (Пліснеськ, Стільсько), зокрема який стосується хорватських святилищ у Львівській, Івано-Франківській, Чернівецькій та Тернопільській областях.

За браком достатньої кількості археологічних та історико-архітектурних хорватських джерел сьогодні немає можливості зробити стверджуючі висновки щодо паралелей між пам'ятками архітектури Хорватії та Галичини, їх можна викласти ретроспективно.

1. Сакральна архітектура Прикарпаття до входження в організаційні структури Руської (Київської) Церкви була започаткована племенами, які проживали на Прикарпатті VI—XI ст. на землях колишніх карпатських хорватів, формувалася поза впливом Києва на західно-європейських засадах і

Ротонди. 1. ц. Іллі. Крилос (біля Галича). XII–XIII ст. 2. ц. св. Миколи. Горяни. XIII ст. 3. Храм квадрифолій. Побережжя (біля Галича). XIII ст. 4. ц. св. Миколи. Володимир-Волинський. 5. Задар. 1805 р. 6. Шлезвіг. 7. Олешків. XII ст. 8. ц. св. Михайла. Володимир-Волинський. XII ст. 9, 10. Порівняльний аналіз плану ротонди в Олешкові з планами ротонд Задар, Шлезвіг та ц. св. Михайла. Володимир-Волинський. XII ст. 11. Зображення дерев'яної ротонди в рукописі "Житіє Бориса і Гліба". 12. Олександрівська церква-ротонда на Хортиці. 13. Гіпотетична реконструкція ротонди. Олешків. XII ст. 14. ц. св. П'ятниці. Буськ. Загальний вигляд за Т.Обмінським. 15. ц. Вознесіння Господнього. Крилос (Галич). XII–XIII ст. Гіпотетична реконстр. Ю. Лукомського

підтримувалася незначною кількістю збудованих святинь у головних плеємних центрах. Ці святині стали основою формування майбутньої сакральної архітектури Прикарпаття та вплинули на формування у майбутньому регіональних типів церков.

Сакральна архітектура Прикарпаття протягом XI ст. і пізніше опиралася на існуючі тут давні християнські спільноти та їх мистецькі надбання. Її необхідно також розглядати у контексті зв'язку з хорватською, сербською, словенською архітектурою.

2. Вся архітектура Галицько-Волинської Русі є правонаступницею архітектури попередніх держав-

них утворень, на її підвалинах почалося формування сакральної дерев'яної архітектури України. Інтеграція у державні та церковні структури Руської Церкви була довготривалою, що підтверджується наявністю сакральних об'єктів, які не мають аналогів в Україні, та наявністю великої кількості архітектурних шкіл в українців Карпат і Прикарпаття.

Опираючись на твердження О. Майорова, що «східнослов'янські хорвати і білі хорвати виникли внаслідок еволюції давніх прародичів хорватської спільноти на різних етапах етногенезу слов'ян, і тому не можуть бути тотожними один одному, та те, що вони протягом

віків залишалися у межах історичної прабатьківщини» [48, с. 179—180], та Л. Войтовича, «що у VIII—X ст. до приєднання до Київської Русі у басейнах Сяну та Верхнього Дністра напевно існували хорватські племінні князівства посян, теробовлян і поборян; на Середньому Дністрі і Верхньому Пруті — Східнотеробовлянське чи Галицьке хорватське князівство...; за Карпатами — Боржавське, Верхньотисянське, Земплинсько-Ужанське і Нижньотисянське хорватські князівства» [10, с. 125], можна стверджувати, що сакральне будівництво в Прикарпатті було започатковане хорватами, які прийняли християнство за різними дослідженнями в VII—IX століттях.

Все це вимагає виявлення пам'яток VI—IX ст. та додаткового дослідження, а також перегляду датування археологічних пам'яток X—XIII ст.

3. Ми не виключаємо, що у IX ст., у період зростання могутності Великоморавської держави, її релігійні впливи в евангелізованому Прикарпатті були в архітектурі, але і не виключаємо, що ці впливи в архітектурі мали більш широке європейське архітектурне підґрунтя, яке базується не тільки на експансії нової релігії, але й на ранніх взірцях сакральних споруд, які на Галицько-Волинських землях отримали власні мистецькі традиції будівництва.

4. Історія архітектури України, яка будується на історичній тягlostі традиції архітектури Галичини від Володимирського хрещення Русі наприкінці IX ст. до середини XVII ст., потребує перегляду тому, що вона побудована на киевоцентричній теорії, що на всіх сьогodнішніх українських етнічних територіях віра Христова з'явилась «завдяки баптизмальному дару, отриманому руським князем Володимиром 980 р. у Києві від царгородського патріарха» [1, с. 87—88].

Сьогodні необхідно відкинути гіпотези й теорії про «історичну тягlostь» і «спадкоємність» на цих теренах архітектури Руської (Київської) церкви Царгородського патріархату чи релігійних осередків Російської церкви.

5. Низка архітектурних об'єктів дає можливість говорити про існування паралелей між середньовічною архітектурою Галичини і Хорватії. Необхідно відповісти, чи ці паралелі пов'язані із паневропейським періодом формування сакральної архітектури, коли християнство опанувало Європу і не було роз'єднання між східною і західною Церквами, чи вони пов'язані із родинними зв'язками, чи консер-

вативністю сакральної архітектури, основи якої закладалися ще до поділу території, щодо впливу Риму і Візантії. Відповідь на ці питання дасть можливість аргументовано підтвердити, що Прикарпаття було прабатьківщиною хорватів, архітектура Галицько-Волинської Русі є правонаступницею хорватського державного утворення на цій землі.

6. Залучення хорватських археологічних та історико-архітектурних досліджень дає змогу реконструювати обставини й механізми формування сакральної архітектури в Прикарпатті, а також встановити точніше хронологію будівництва окремих споруд, на основі яких з'ясувати питання етногенезу Галицької Русі та підтвердити чи не підтвердити, чи були хорвати у Прикарпатті, чи вони тут залишилися і заклали основи церковної архітектури.

7. Для реконструкції давньої історії Прикарпаття, в'яснення існування генетичних зв'язків між хорватами і населенням Галичини і Закарпаття також необхідно провести етимологічне дослідження будівельної термінології Прикарпаття з метою встановлення її зв'язку з хорватською мовою.

8. Сакральна архітектура Подністров'я та Прикарпаття розвивалася на межі західної і східної культури, тому реконструкція та реставрація археологічних, архітектурних сакральних об'єктів повинна вестись з урахуванням західноєвропейських взірців християнської спільноти, що проживала на Прикарпатті та в Європі, у християнській добі VI—XI ст.

9. Накопичення археологічного матеріалу з житлового будівництва на Прикарпатті, в Карпатах та етнографічне дослідження його протягом ста років дають можливість у майбутньому провести паралель між відомими пам'ятками цього будівництва на території сучасної Хорватії і відповісти на запитання, чи хорвати Прикарпаття є та частина хорватського етносу, який залишився в межах історичної прабатьківщини.

10. Дослідження середньовічних пам'яток архітектури Прикарпаття та Хорватії важливе ще й тому, що раннє християнство в північній Хорватії не досліджене. Їх вивчення дає можливість повноцінно розкрити історію архітектури раннього християнського періоду Прикарпаття та Хорватії. Важливим для подальшого дослідження є храми в Лоборі (Lobor), де знаходиться ряд церков з початку IX століття. Це означає, що християні-

зація північних хорватів до кінця IX століття завершена повністю.

11. Для пояснення формування галицько-волинської будівельної традиції необхідно також пошук зв'язку місцевої знаті із осередками авторитетних родин у Хорватії, з хорватською знаттю.

1. Національний музей ім. Андрея Шептицького у Львові. Відділ рукописної та стародрукованої книги. — Ркл. 141.
2. Асеев Ю.С. Зодчество древнего Киева X—XIII вв. в контексте мирового архитектурного процесса / Ю. Асеев // Древнерусский город : материалы Все-союзной археологической конференции, посвященной 1500-летию города Киева. — К., 1984.
3. Аулих В. Историческая топография древнего Галича / В. Аулих // Славянские древности. — К., 1980.
4. Базен Ж. История истории искусства: От Вазари до наших дней / пер. с фр.; послесл. и общ. ред. Ц.Г. Арказяна. — М.: Прогресс-Культура, 1994.
5. Балик Б.І. До історії найдавніших церков у Перемишлі (X—XII ст.) / Б.І. Балик // Богословія. — 1983. — Т. 47.
6. Балушок В.Г. Українська етнічна спільнота: етногенез, історія, етнічність / В. Балушок. — Біла Церква, 2008.
7. Баран В. Інтердисциплінарність у вивченні давньої історії слов'ян та деякі історіографічні схеми / В. Баран // Народна творчість та етнографія. — 2003. — № 3.
8. Баран В. Історичні витоки українського народу / В.Д. Баран, Я.В. Баран. — К.: Генеза, 2005. — 208 с.
9. Войтович Л. «Білі» хорвати чи «карпатські» хорвати? / Л. Войтович // Миколаївщина. Збірник наукових статей / відпов. ред. Л. Войтович. — Т. 1. — Львів, 1998.
10. Войтович Л. Карпатські хорвати в етнополітичному розвитку центрально-східної Європи раннього середньовіччя / Л. Войтович // Україна в центрально-східній Європі (з найдавніших часів до XVIII ст.). — Вип. 4. — К., 2004.
11. Войтович Л. Прикарпаття в другій половині I тисячоліття н. е.: найдавніші князівства / Л. Войтович // Вісник Львівського університету. — Вип. 45. — Львів, 2010. — (Серія історична).
12. Войтович Л. Удільні князівства Рюриковичів і Гедиміновичів у XII—XVI ст. / Л. Войтович. — Львів, 1996.
13. Всеобщая история архитектуры : в 12 т. — Л.; М.: Стройиздат, 1966. — Т. 4. — (Средние века).
14. Грушевський М.С. Історія України-Руси : в 11 т., 12 кн. / М.С. Грушевський / ред. кол. П.С. Сохань та ін. — К.: Наукова думка, 1991.
15. Грушевський М.С. Твори : у 50 т. / М.С. Грушевський ; ред. кол. П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін.; голов. ред. П. Сохань. — Львів : Світ, 2002. — Т. 11. — 2008. — (Серія «Літературно-критичні твори»).
16. Дашкевич Я. Початки християнства на західноукраїнських землях. Реінтерпретація проблеми / Я. Дашкевич // Історія релігії в Україні : праці XII-ї міжнар. наук. конф. — Львів, 2002. — Кн. 1.
17. Дзеджора О. Проблеми історичної топографії давнього Галича / О. Дзеджора // Записки НТШ. — Львів, 1991. — Т. ССXXII. — (Праці Історико-філософської секції).
18. Діба Ю. Етноконфесійна приналежність ротонд X—XIII ст. українсько-польського та українсько-угорського порубіжжя / Ю. Діба // Народознавчі зошити. — 2000. — Зош. 2.
19. Діба Ю. Ротонда 961—962 років у межах найдавнішого городища на Старокиївській горі / Ю. Діба // Записки НТШ. — Львів, 1998. — Т. ССXXXV. — (Праці Археологічної комісії).
20. Діба Ю. Українські храми-ротонди X — першої половини XI століть / Ю. Діба. — Львів, 2005.
21. Діба Ю. Фундації богородичних храмів-ротонд у Кракові та Перемишлі у контексті центральноєвропейських міждержавних зв'язків середини XI століття / Ю. Діба. // Записки НТШ. — 2005. — Т. 249. — (Праці Комісії архітектури та містобудівництва).
22. Дринов И. Заселение Балканского полуострова славянами / И. Дринов. — М., 1873.
23. Захар'єв В. Сокілецька давньоруська церква / В. Захар'єв, І. Могитич // Вісник ін-ту «Укрзахідпроектреставрація». — 1996. — Ч. 5.
24. Иоаннисян О.М. К вопросу о датировке древнерусского зодчества / О.М. Иоаннисян. — СПб., 1996.
25. Иоаннисян О.М. Польско-русская и венгерско-русская границы в XI—XII веках и их отображение в развитии средневековой архитектуры / О.М. Иоаннисян // Rozciągłość sąsiedztwa. Pogranicze etniczne polsko-rusko-słowackie w średniowieczu. — Rzeszów, 1996.
26. Иоаннисян О.М. Раскопки древнерусской ротонды — квадрифолия в окрестностях Галича / О.М. Иоаннисян // Археологические открытия 1979 г. — 1980.
27. Иоаннисян О.М. Центрические постройки в галицком зодчестве XII ст. / О.М. Иоаннисян // КСИА АН СССР. — Вып. 172. — М.: Наука, 1982. — (Археология и архитектура).
28. Иоаннисян О.М. Церковь Параскевы Пятницы в Звенигороді на Белке — памятник деревянного зодчества домонгольской Руси / О.М. Иоаннисян, И.Р. Могытыч, И.К. Свешников // Памятники культуры. Новые открытия. — Л., 1983.
29. Иоаннисян О.М. Церковь Спаса в Галиче — памятник первой половины XII века / О.М. Иоаннисян // Древние памятники культуры на территории СССР. — Л., 1986.
30. Ідзьо В. Ранньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території України / В. Ідзьо. — Львів : Сполом, 2004. — 286 с.
31. Ідзьо В. Учені XIX століття про етногенез Галицької Русі. До питання локалізації і етнотворення Прикарпатських хорватів / В. Ідзьо // Історико-філологічний вісник українського інституту. — М., 1997.

32. Історія української архітектури / Ю.С. Асеев, В.В. Вечерський, О.М. Годованок та ін. / за ред. В.І. Тимофієнка. — К. : Техніка, 2003. — 472 с. : іл.
33. Історія української культури / під загальною редакцією І. Крип'якевича. — К. : Обереги. — XI зшиток. — 1993.
34. Каргер М.К. К истории галицкого зодчества XII—XIII в. / М.К. Каргер // КСИА. — 1976. — Вып. 146.
35. Каргер М. Основные итоги раскопок древнего Галича в 1955 году / М. Каргер // КСИА. — 1960. — Вып. 81.
36. Кметь В. Львівська православна єпархія: короткий огляд історії / В. Кметь // Шематизм Львівсько-Сокальської єпархії Української Православної Церкви Київського Патріархату на 2000 рік: Статистично-бібліографічний довідник. — Львів, 2000.
37. Конча С. Білі хорвати і населення українського Прикарпаття у IX—XI ст. / С. Конча // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Українознавство. — 2011. — № 15.
38. Королюк В.Д. К вопросу об отношениях Руси и Польши в X в. / В.Д. Королюк // Краткие сообщения интаславяноведения. — 1952. — № 9.
39. Костомаров Н.И. Мысли о федеративном начале в древней Руси / Н.И. Костомаров // Основа. — 1861. — № 1.
40. Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII — першої половини XVI століть. Дослідження. Тексти / О. Купчинський. — Львів, 2004.
41. Лукомський Ю. Архітектура княжого Галича XIII ст. / Ю. Лукомський // Доба Короля Данила в науці, мистецтві, літературі : матеріали міжнар. наук. конф. — Львів, 2008.
42. Лукомський Ю. Білокам'яний храм на передмісті давнього Галича / Ю. Лукомський // Записки НТШ. — Львів, 1998. — Т. ССXXXV. — (Праці Археологічної комісії).
43. Лукомський Ю. Воскресенська церква XII—XIII століть у Крилосі / Ю. Лукомський // Записки НТШ. — Львів, 2001. — Т. ССXLI. — (Праці Комісії архітектури та містобудування).
44. Лукомський Ю. Галицькі білокам'яні хрестобанні церкви від князя Володимира до короля Данила / Ю. Лукомський // Княжа доба: історія і культура. — Львів, 2007. — Вип. 1.
45. Лукомський Ю. Історико-архітектурна реконструкція княжого замку в Перемишлі / Ю. Лукомський, В. Петрик // Перемишль і Перемишльська земля протягом віків. Збірник наукових праць і матеріалів наукової конференції. — Перемишль ; Львів, 1996.
46. Лукомський Ю. Монументальна архітектура давнього Галича: нові відкриття / Ю. Лукомський // Галицько-Волинська держава : тези міжнар. наук. конф. — Львів, 1993.
47. Лукомський Ю. Невідомі церкви на Подолі княжого Галича / Ю. Лукомський // Записки НТШ. — Львів, 1998. — Т. ССXXXV. — (Праці Археологічної комісії).
48. Майоров А.В. Великая Хорватия: этногенез и ранняя история славян Прикарпатского региона / А.В. Майоров. — Санкт-Петербург : Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 2006. — 208 с.
49. Макаренко М. Скульптура й різьбярство Київської Русі перед монгольських часів / М. Макаренко // Київські збірники історії, археології, побуту й мистецтва. — 1930. — № 1.
50. Михайлова Р. Про «угорські впливи» в художній культурі Галицько-Волинської Русі / Р. Михайлова // Студії Мистецтвознавчі. Архітектура. Образотворче та декоративно-ужиткове мистецтво. — К. : ІМФЕ, 2003. — Ч. 3.
51. Могитич І. Дослідження церкви св. Пантелеймона в літописному Галичі / І. Могитич // Галич і Галицька земля. — К., 1998.
52. Могитич І. Церкви Звенигорода / І. Могитич // Вісник ін-ту Укрзахідпроектреставрація. — 1995. — Ч. 3.
53. Могитич І. Результаты исследования церкви Пантелеймона близ Галича / И. Могитич // Краткое сообщение Института археологии АН СССР. — 1982. — Вып. 172.
54. Мохорович А. Архитектура Хорватии. Культовые постройки / А. Мохорович // Всеобщая история архитектуры : в 12 т. — Ленинград ; Москва : Стройиздат, 1966. — Т. 4.
55. Надеждин Н.С. Славянские древности / Н. Надеждин. — М., 1846.
56. Овчинников О. Східні хорвати на карті Європи / О. Овчинников // Археологічні студії. — К. ; Чернівці, 2000. — № 1.
57. Пастернак Я. Давидгородецькі князі / Я. Пастернак // Діло. — Львів, 1936. — Ч. 239.
58. Пастернак Я. Старий Галич (археологічно-історичні досліди у 1850—1943 рр.) / Я. Пастернак. — Краків ; Львів, 1944.
59. Пастернак Я. Стародавні часи Теробовельщини / Я. Пастернак // Теробовельська земля. — Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1968.
60. Пеленський Й.Г. Червенські городи / Й.Г. Пеленський. — Львів, 1947. — Ч. 1.
61. Петрик В. До проблеми формування Галицької архітектурної школи / В. Петрик // Галицько-Волинська Держава: передумова виникнення, історія, культура, традиції. — Львів, 1993.
62. Полное собрание русских летописей. — Т. 2: Ипатьевская летопись. — СПб., 1908.
63. Раппопорт П.А. Зодчество Древней Руси / П.А. Раппопорт. — Ленинград, 1986.
64. Рожко М.Ф. Міста, дерев'яне будівництво, наскельні та оборонні споруди Карпат IX—XI ст. / М.Ф. Рожко // Етногенез та етнічна історія населення українських Карпат. — Львів, 1999. — Т. 1. — (Археологія та антропологія).

65. Седов В.В. Восточные славяне в VI—VIII вв. / В.В. Седов. — М., 1982.
66. Січинський В. Історія українського мистецтва. Архітектура : в 2 т. / В. Січинський — Нью-Йорк : Видво Наукового товариства ім. Шевченка в Америці, 1956. — Т. 1.
67. Січинський В. Конспект з історії всесвітнього мистецтва / В. Січинський. — Прага, 1928.
68. Скочиляс І. Початки християнства у Прикарпатському регіоні та заснування Галицької єпархії в середині XII століття / І. Скочиляс // Княжа доба: історія та культура. — Вип. 3.
69. Тарас Я. Сакральна дерев'яна архітектура українців Карпат / Я. Тарас. — Львів : ІН НАНУ, 2007.
70. Терський С. До питання про дерев'яне храмове будівництво у княжому Лучеську / С. Терський // Вісник ін-ту Укрзахідпроектреставрація. — Львів, 1996. — Ч. 5.
71. Тимошук Б. Василів — місто Галицької Русі / Б. Тимошук. — Чернівці, 1992.
72. Тимошук Б. Давньоруська Буковина / Б. Тимошук. — К. : Наукова думка, 1982.
73. Толочко О. Образ «чужинця» в картині світу домонгольської Русі / О. Толочко // Mediaevalia Ucrainica. — К., 1992.
74. Томенчук Б. Археологія дерев'яних палацових комплексів княжого Галича / Б. Томенчук, В. Баран // Вісник Інституту археології. — 2007. — Вип. 2.
75. Томенчук Б. Василів / Б.П. Томенчук // Мистецтво України : в 5 т. — К. : Укр. енцикл. ім. М.П. Бажана, 1995. — Т. 1: А-В.
76. Томенчук Б.П. Некрополі княжого Галича / Б.П. Томенчук // Тези міжнар. наук. конф. — Львів, 1993.
77. Томенчук Б.П. Охоронні дослідження дерев'яних храмів Галицької землі / Б.П. Томенчук // Тематичний збірник наукових праць. — К., 1992.
78. Филевич И.П. Угорская Русь и связанные с нею вопросы русской исторической науки / И.П. Филевич — Варшава, 1894.
79. Фіголь М. Металопластика та інші художні ремесла стародавнього Галича / М. Фіголь // Записки НТШ. — 1994. — Т. 227.
80. Фіголь М. Мистецтво стародавнього Галича / М. Фіголь. — К., 1997.
81. Флиер А.Я. Эволюция планов православных каменных храмов на территории Украины с X по середину XII в. / А.Я. Флиер // Архитектурное наследие. — М., 1988. — № 35. — (Проблемы композиции и мастерства).
82. Чачковський Л. Княжий Галич / Л. Чачковський, Я. Хмілевський. — Станіслав, 1938.
83. Чертков И. О переселении фракийских племен за Дунай / И. Чертков. — М., 1856.
84. Чубатий М. Історія християнства на Русі-Україні / М. Чубатий. — Рим ; Нью-Йорк, 1965. — Т. 1.
85. Шафарик П. Славянские древности. / П. Шафарик. — М., 1848. — Т. 2. — Кн. 1.
86. Шмит Ф.И. Искусство древней Руси-Украины / Ф. Шмит. — Харьков : Союз, 1919.
87. Černiški L. Drevene crkve između Save i Kupe / Lara Černiški, Stašo Forenbahe. — Zagreb : V.B.Z.O.O., 2008. — 176 s.
88. Molè W. Sztuka Słowian południowych / W. Molè. — Wrocław ; Warszawa ; Kraków, 1962.
89. Peleński J. Halicz w dziejach sztuki średniowiecznej / J. Peleński. — Kraków, 1914.
90. Szaraniewicz I. Zaczątki słowiańskie u stoków Karpat / I. Szaraniewicz. — Lwów, 1870.
91. Wagilewicz I. O mieszkańcach wschodniej części gór Karpackich / I. Wagilewicz // Przegląd naukowy. — Warszawa, 1844.
92. Zachariewicz J. Wycieczka do Załukwi, Halicza i na Kryłos / Zachariewicz J. — Lwów, 1882.

Yaroslav Taras

ON PARALLELS IN MEDIEVAL ARCHITECTURE OF UKRAINE AND CROATIA

In the article have been solved a series of problems, as those on Galician and Volhynian architecture and its legal relation to the artistry of previous state organisms, on parallels in architecture of Galicia and Croatia etc., tasks have been forwarded as for further studies in Subcarpathian and Croatian monuments and revision of architectural history as well as researches in constructive terminology.

Keywords: sacral architecture, Subcarpathian land, Croatia, Galician and Volhynian Rus, ethnogenesis, church.

Ярослав Тарас

УКРАЇНСЬКО-ХОРВАТСЬКІ ПАРАЛЛЕЛІ В СРЕДНЬОВІКОВІЙ САКРАЛЬНІЙ АРХІТЕКТУРІ

В статті визначається, являється чи архітектура Галицько-Волинської Русі правонаступницею предшествуючих державних формувань, існують чи паралелі між архітектурою Галиції та Хорватії, висувуються завдання стосовно подальших досліджень пам'яток Прикарпаття та Хорватії, перегляду історії архітектури та вивчення будівельної термінології.

Ключові слова: сакральна архітектура, Прикарпаття, Хорватія, Галицько-Волинська Русь, етногенез, церква.